

amit a gondolatélményi jellegről, a gondolkodás ihlető szerepéről, a gondolkodó tudat „kizárólagos valóságá”-ról, az „érzéki formát öltött bölcselet”-ről, a tudatlírai karakterjegyekről, a „lírai gondolatiság” versalkotó funkciójáról olvashatunk, ám mindez — úgy véljük — önmagában semmiképp nem lehet elég jó érv s perdöntő szempont az irracionizmus meglete-nemléte ügyében. Füst lírai világgépének — feltételezésünk szerint nagyon is számottevő — irracionális elemeit bizonyosan ezen túlmenő külön és másfajta érvelésmóddal kellene kibontani. A racionalizmus uralmáról szóló tételkimondás így nem győzhetett meg bennünket.

Méltathatnánk és vitathatnánk tovább *A semmi hőse*-t, Kis Pintér Imre igényes és szép teljesítményét újabb terjedelmes bekezdésekben; sorolhatnánk még érdemeit és gyengéit, taglalhatnánk értékeit és ellenvetésre indító tulajdonságait. De erre talán már nincs is szükség ezúttal. Így is kimondhatjuk, hogy jó felkészültségű, önálló gondolkodású, nem egyszerű s nem könnyű tárgyról kezdeményező igénnyel értekezni tudó irodalomtörténész munkáját olvastuk. Értékes kísérlet ez a könyv, hozzájárul a Füst Milán-problémák felelevenítéséhez és újragondolásához, s a vállalkozásnak ráadásul néhány általánosabb érdekű — ekként jól hasznosítható — tanulsága is lehet. (*Magvető.*)

FÜLÖP LÁSZLÓ

A „példakép-tár” új kötete

KOVÁCS ISTVÁN: ÍGY ÉLT BEM JÓZSEF

Egy könyvsorozat értékét célszerűnek látszik a legjobb kötetek alapján mérni, a szerkesztők ugyanis a kiemelkedő darabok révén közelíthetik meg leginkább az elképzelt, megálmodott célt. A Móra Kiadó *Így élt...*-sorozata jó néhány példaadó élet fölmutatásával járult hozzá már eddig is a történeti, művelődéstörténeti ismeretek terjesztéséhez, olykor egészen kiváló munkákat helyezve az ifjú (vagy nem is olyan ifjú, de érdeklődő) olvasó asztalára. A legsikerültebbek mindig azok a kötetek voltak, amelyeknek „tárgyához”, főhőiséhez sikerült meglegelni a legrátermettebb szerzőket.

A fontos könyvsorozat gondozói nem minden esetben ragaszkodtak az iratlan, ám létező tudományos ranglistához. Olykor a legelismerettebb szakértőkkel dolgoztattak, máskor a téma kutatásában vélhetően járatanabb írók, költők bíztak meg a föl adattal, szégyent ilyenkor is ritkán vallottak. Legszerencsésebbnek mégis azokat a választásokat tarthatjuk, amelyeknek nyomán a kor és a hős különben is alapos ismerője (mondhatni: rajongója) találkozhatott ebből az alkalomból ismét a történelmi hőssel, jeles alkotóval. Tudós írók, vagy író tudósok örvendeztetek meg bennünket nem egyszer eredeti, valóban jelentős könyvekkel. Olyan szerzők, akik tudják, hogy rohanásában szürkülő jelenünkben nem csupán elfeledett korok, események megidézésére van múlhatatlanul szükségünk, de bizony szűkében vagyunk a követni érdemes példaképeknek is. Esményeket, hősokeket bagatellizáló időkben pedig különösen fontosak a vezérlő csillagok. A szerencsés találkozásból így születhettek olyan kitűnő munkák, mint például Keresztury Dezsőe Aranyról, Fekete Sándoré Petőfiről, Fodor Andrásé József Attiláról. Elme és szív együtt munkálkodott itt, s az eredmény nem maradhatott el: a kellő pontosságú, tudományosan támadhatatlan tényközléseket átfűti ezekben a művekben a megbecsülés — írjuk le ismét: rajongás — heve.

Bem apó — tényszerűbben, de így is magyarosan —, Bem József tábornok ébresztésére, arcképének a „példakép-tárba” való elhelyezésére aligha találhattak volna Kovács Istvánnál alkalmasabb mestert a sorozat szerkesztői. A fiatal tudós Illyés Gyula ösztöndíjasaként bécsi levéltárakban kutathatta szabadságháborúnk történetét, miután megismerte már a lengyelek történelmét és nyelvét, megszámlálhatta úgyszólván az „öregúr” valahány lábnyomát, hiszen bejárhatta útjait Tarnóvtól Szelindekig, Osztrolenkától az Ojtozi-szorosig. Mindehhez vegyük hozzá: Kovács István jó költő, nagyszerű műfordító, prózastílusát történeti tanulmányok mellett Kelet-Európa más tájain élő kartársait bemutató esszéken, műveket népszerűsítő beszámolókon edzi.

Mindezek ellenére írhatott volna rossz könyvet is. A gazdag tárgyismeret gátja is lehet az értelmes kifejtésnek. E sorozat egyébként is különleges követelményeket állít a világos, áttekinthető szerkesztés és az egyszerű magyarázat dolgában, mert mégis csak gyermekeknek, illetve olyan olvasóknak íródik, akik az emlegetett korban legfeljebb a közhelyek mértékéig járatosak. Tudósi nagyképűsége is csábíthatna ez a lehetőség, ugyanígy fölösösen aprólékos, pepecselő magyarázkodásra. Kovács István sikeresen kerüli mindkét csapdát, így írhatott a korábbi kiemelkedő darabokhoz méltó jó könyvet.

Fejtörést nyilván nem is a módszertani gondok okoztak a szerzőnek, hanem azok az elvi, tudományos kérdések, amelyekre ismereteink szerint többféle válasz adható, a becsületes kutató azonban csak egy mellett törhet lándzsát: az igazira, vagy az ahhoz lehetségesen legközelebb állóra adhatja voksát. Ilyesféle — nehezen megválaszolható — kérdés pedig rápököd Bem apó feje fölött annyi, hogy már nem csak a szerző, az olvasó is szédül belé. Szabadsághős-e, vagy Európa minden aktuális csataterén feltűnő kalandor? Jó katona-e, vagy csupán szerencsés kockajátékos? De szerencsés-e egyáltalán? Hiszen győzelmeit apró „csetepatékban” szerzi, a győzelmeket pedig nem tudja távlatosan a maga javára fordítani. Jó katona, de hadsereg vezényletére már alkalmatlan? Alkalmas ugyan, de csak katona, mindegy neki, hogy Erdélyben, vagy Bécs barrikádjain vezényel, csak vért lásson, mesterségét, az engedélyezett öldöklést művelhesse? Nem jó katona, mert beleavatkozott a politikába: Kossuth utasítását figyelmen kívül hagyva megbékélést hirdetett a szászokkal, románokkal? Átrohant Moldvába, miközben magára hagyta Erdélyt, ahol akkor éppen a legnagyobb vészek felhői gyülekeztek... De: ki tett hozzá hasonló csodát képzetlen diáktüzérekkel? Ki értette nála pontosabban, mit is jelent a forradalmi hadsereg? Ki találta meg ehhez a legmegfelelőbb „forradalmi katonapedagógiát”; a szigor és a lelkesítés ilyen mérnöki pontos egységét? Ki lett volna képes számára ismeretlen országban, idegen nyelvi-kulturális közegben ilyen gyorsan eligazodni, rövid idő után határozott kézzel igazgatni?

Kovács István becsületesen szembenéz ezekkel a kérdésekkel. A mások bizonyítékait is elfogadja, a magát nem röstelli leírni akkor sem, amikor a „szent Öreg” egy-egy hibás lépését kritikával kell illetnie. De mindenkor körültekintően mérlegel, nem ítél elhamarkodottan. Pontos képet ad hadseregünk szelleméről, anyagi-dologi ellátottságáról, a felderítés elégtelen voltáról; nem feledkezik meg a valóban létező és igazán jelentős túlerő bemutatásáról, amelyről pedig régebbi szerzők valami buta magyar kivagyiságból („Kétszer annyi? — Annyi kell is!”) hajlamosak voltak megfeledkezni. Kovács Istvánt a kor tökéletes ismerete és tiszta logikája segíti a valóban bonyolult kérdések megválaszolásában. Külön elismerést érdemel, ahogyan a korabeli Erdély gazdasági, társadalmi, nemzetiségi viszonyait, ezt a rendkívül összekuszált marék fonalat szálára szedi. Ezt sem öncélúan, s nem fölöslegesen teszi; az olvasó ezek ismeretében bámulhatja Bem politikai képességeit: kiáltványa a minden nép szabadságáért harcoló, internacionalista magyar honvédhadsereg nevében íródik, az „oszd meg és uralkodj” habsburgi taktikáját próbálván keresztelni, korántsem csak a maga taktikájának érdekében kívánva a tragikusan szembefordított népek összebékítését.

Kalandor volt tehát? Semmiképpen. Szerzőnk meggyőzően bizonyítja, hogy Bem József, ki három nép históriás könyvében követel helyet nevének, ritka tehetségű katonának született, majd forradalmi küzdelmek során formálódott szabadságharcos hadvezérré, a legnagyobbak

egyikévé. Emléke előtt nekünk megkülönböztetett tisztelettel kell fejet hajtanunk, hiszen a végleges metamorfózis rajta itt nálunk, magyar földön történt.

A gomolygó kérdésekben eligazító, pontosan válaszoló Kovács István tudósi erényeit csillogtatja. A hegyszorosokban, folyó- és patak völgyekben dúló csaták leírását az igényes író tolla végzi. Csak ritkán él az elődök szó szerinti idézésével, többnyire a benne élő képet vetíti olvasója elé. Ezek a képek pedig pontosak és szépek, élesek és hátborzongatók. Igazak.

A költő mintha háttérben maradna. Vagy mégsem? Olvassuk csak a könyv befejező sorait: „Ágyuinak keréknyomait már elegyengette az idő, de az utak, amerre haladtak, helyenként még ma is kitapinthatók. Az emlékkövel jelölt sírok is jeltelenné lettek azóta, de ő nevükön szólítja az ismeretlen katonákat is. S zászlai, az augusztusban lerakott zászlók, nyári záporok után néha még ma is az égig csapódnak.”

A költő is tiszteleg tehát. *(Móra.)*

ANNUS JÓZSEF

VÁRNAI LÁSZLÓ FOTOGRAFIKÁJA